

21. Декларація Наркомосу УРСР про соціальне виховання дітей, 1 липня 1920 року.

І.В.Криштак

аспірантка ХНПУ ім. Г.С.Сковороди

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

В статтє сделана попытка на основе анализа педагогического наследия В.Сухомлинського раскрыть его взгляды на проблему правового воспитания и его связь с другими направлениями воспитания личности.

Однією із складових всебічно розвиненої особистості є її правова вихованість. Адже не можна вважати фізично здорову людину вихованою, коли вона, маючи ґрунтовні та широкі знання, добре працюючи чи навчаючись, порушує норми моралі чи права.

Кожен педагогічний колектив по-своєму робить певні кроки в цьому напрямку, створюючи нові підходи в правовому вихованні, використовуючи нетрадиційні та нестандартні форми роботи. Але, незважаючи на це, статистичні дані про злочини та правопорушення, що скоєні неповнолітніми, викликають почуття тривоги. На наш погляд, однією з причин цього є те, що правовиховна система сучасної школи, даючи початкову правову освіту, тобто конгломерат правових знань та вмінь, недостатньо враховує сутність правового виховання як складової частини виховання в цілому.

Саме тому, під час пошуку нових концептуальних підходів до розв'язання поставлених завдань правового виховання, надзвичайно доцільним буде звернення до спадщини видатного педагога минулого, нашого співвітчизника – Василя Олександровича Сухомлинського, який присвятив свій талант багатьом психолого-педагогічним проблемам, зокрема правовому вихованню.

Мета статті: висвітлити погляди В.Сухомлинського щодо проблем правового виховання та визначити їх місце в сучасній системі правового виховання.

Аналіз творчої спадщини В.Сухомлинського показав, що вона винятково актуальна в умовах становлення незалежної України як правової держави. Адже для правової держави насамперед характерне виконання та дотримання законів усіма її громадянами та у всіх сферах діяльності. Настільки простіше було б нашому суспільству, якби кожен з нас повсякденно, щохвилини пам'ятав повчання В.Сухомлинського: «поважай і виконуй закони своєї держави! Держава — це воля народу, що захищає своє щастя, благополуччя, недоторканність кожної особи. Закони нашої держави — справедливі та гуманні. У них — концентрація багатвікової мудрості та постійного прагнення до торжества добра та справедливості. Закон захищає й оберігає нас, нашу сім'ю, наше щастя. Майбутнє наших дітей» [3,323].

Отже, саме вміння підкорятися закону, дисципліні, порядку, нормам суспільного співжиття, на думку В.Сухомлинського, «є найвищим проявом свободи, величезної сили..., а порушувати закон — це однаково, що рубати гілку, на якій сидиш» [3,323]. Але для встановлення законності та правопорядку в суспільстві одного виконання законів замало. Видатний педагог наголошував, що потрібно не бути німим спостерігачем порушень права та закону, необхідно шукати активну форму виявлення своєї нетерпимості до порушників права і закону [3,323]. Таким чином, лише те суспільство, що живе за законами своєї держави та слідує за їх дотриманням і виконанням, має право на майбутнє.

В.Сухомлинський зазначав, що правове виховання, запобігання правопорушенням і злочинам — одна з найгостріших соціальних проблем суспільства, а тому «треба вести спеціальну виховну роботу, спеціально розраховану на те, щоб не було в нашому суспільстві злочинців і порушників» [3;323].

Але що і як практично потрібно робити, щоб не було в нас ні злочинців, ні правопорушників? Досліджуючи це питання, Василь Олександрович важливу роль відводить вихованню в дитинстві, дотриманню системи правил виховання, адже дитина ніколи не буває злочинцем, ніколи свідомо не йде на злочин. «Підліток — це, образно кажучи, квітка, — писав він, — краса якої залежить від того, який був догляд за нею. Дбати про

красу треба задовго до того, як вона починає розкриватись» [4,290].

Чим менша дитина, тим легше пробуджувати її емоційну проникливість, уважність, тонкість почуттів — це і є дуже важливим завданням вихователя. Саме тому, у процесі правовиховної роботи, вважав видатний педагог, насамперед потрібно дбати про здатність бути виховуваним [3,153-154]:

По-перше, як вогню потрібно боятися найбільшого лиха шкільного життя, коли серед багатолюддя маленька людина почуває себе самотньою.

По-друге, треба виховувати щедрість душі в ім'я щастя інших людей, тобто формувати потребу в людині.

По-третє, людину робить вихованою її глибока віра в іншу людину. Цю якість треба виховувати раніше, ніж для дитини стане святинею, незаперечною істиною моральний принцип, норма, правило.

По-четверте, вихованою людину робить краса (якщо є три попередні умови), точніше — духовне життя в світі прекрасного, яке породжує прагнення до повинності, потребу жити правильно.

У процесі правовиховної роботи, за переконанням В.Сухомлинського, дуже важливо формувати у школярів таку рису особистості, як доброта, тобто виховувати людину, про яку народна мудрість зробила таке узагальнення: « І мухи не скривдять...». Це джерело моральної чистоти та сили, мужності, непримиренності та нещадної ненависті до зла. Так, В.Сухомлинський, проаналізувавши картотеку злочинів — життєпис (з раннього дитинства) підлітків, які скоїли злочини, виявивши жорстокість, безсердечність, садизм, зробив висновок, що майже в усіх випадках первісним і найголовнішим джерелом злочину було безжалісне знищення живих істот у дитинстві [1,129]. Отже, не можна допускати, щоб торкаючись думкою та серцем до жорстокості, дитина залишалась байдужою, оскільки співчуття — це сходинка до вищого ступеня морального розвитку, це важливий засіб профілактики негативних вчинків і правопорушень з боку неповнолітніх.

Непорушною істиною правового суспільства є те, що кожен хто скоїв злочин повинен понести покарання. Вирок суду

є справедливим – він захищає суспільство від злочинця. Але чи може суспільство бути впевненим у тому, що покарання наповнить юну душу благородними почуттями та переживаннями? Відповідаючи на це запитання, В.Сухомлинський зазначив, «що сором – ось могутня протиотрута від огидного та мерзенного. У тому, щоб розвинути почуття сорому та нетерпимість до безсоромності, і полягає, по суті, запобігання пасивності, нестійкості особи, тому, що звичайно характеризується словами: куди вітер подує, туди й хилиться. Саме такі найчастіше і стають правопорушниками та злочинцями» [8,565]. Значить, коли негідний вчинок відразу ж зустрічає загальний осуд, правопорушник відчуває на собі колективний гнів, обурення. Лише тоді, коли є це почуття, має силу й покарання.

Цінною з точки зору правового виховання є думка В.Сухомлинського про те, що причини злочинності в суспільстві неможливо розв'язати без аналізу найтонших психологічних процесів, що відбуваються в людській душі. Він наголошував, що «совісність, здатність совісті бути суворим охоронцем вчинків – ця велика душевна стійкість, ця мужність – виростають на ґрунті ніжності, тендітності, вразливості серця в найтонших сферах духовного життя, які обіймають взаємовідносини дружби, товариськості, взаємодопомоги» [3,153]. Таким чином, злочинність зовсім зникне в нашій країні лише тоді, коли кожна людина стане господарем власних вчинків, коли суворим суддею кожного стане власне сумління.

Важливе місце в правовому вихованні, на думку видатного педагога, посідає усвідомлення сутності добра та зла. Адже у світі є не тільки добро, а й зло. Є соціальне зло – гноблення людини людиною, злочини. Є й внутрішнє зло, воно багатоліке. Мета виховання, на думку В.Сухомлинського, полягає в тому, «щоб, морально удосконалюючись, людина у своїх взаємовідносинах з іншими людьми перемагала зло...» [3,230]. Отже, уже з дитячих років і юності людина повинна не тільки знати, пам'ятати, що таке добро і зло, а й відчувати, переживати добро і зло, відчувати та переживати в самій собі прагнення до добра, правди, честі, духовної краси та непримиренності до зла, неправди, безчестя, потворності.

Серед найскладніших процесів духовного світу наших вихованців на першому місці стоїть процес формування особистих переконань, особистих поглядів, перетворення істин у вчинки та поведінку. В.О.Сухомлинський стверджував, що цей процес залежить, безперечно, від емоційного виховання, від формування позитивних відчуттів [5,193]. Саме тому «дійова нетерпимість і презирство до мерзенності, лінощів, неробства, недбайливості, пустого гаяння часу, прагнення бути хорошим — ось де найтонший ключик до виховання морального благородства, до високої моральної культури особи, яка не допустить скоєння злочину», підкреслював В.Сухомлинський [3,152].

Успіх правового виховання, за переконанням В.Сухомлинського, передусім залежить від знання того, що конкретні прояви зла — боягузництво, байдужість, злочинність — породжується не тільки злою волею, а й бездіяльністю, пасивністю. «Щоб людина стала поганою, не треба докласти до того особливих зусиль, але зробити людину хорошою — це потребує страшенно тяжкої праці! Зло починається з елементарного морального невігластва, з етичної неграмотності» [3,231]. Таким чином, видатний педагог правове виховання пов'язував з етичним вихованням.

В.Сухомлинський також вказував на зв'язок правового виховання з патріотичним вихованням, наголошуючи на вмінні поважати норми людських відносин, які склалися протягом багатьох віків і закріплені правом. «Порушуючи право, — стверджував він, — ти стаєш несправедливим до своїх співвітчизників і заслуговуєш осуду. Від маленького, здавалося б, правопорушення — один крок до злочину» [3,323].

Важливе значення в правовому вихованні В.Сухомлинський відводив сім'ї. Вивчаючи духовний світ підлітків, що вчинили злочини й правопорушення, він зацікавився питанням: чи є в них безмежно дорогі люди (людина), яким би вони віддавали частку душі. Аналізуючи ці питання, він виявив, що цього не було ні в сім'ї, ні в школі [4,289].

Продовжуючи вивчати залежність правового виховання від сімейного, В.Сухомлинський дослідив життя 460 сімей, у

яких виховувались підлітки, що скоїли правопорушення та злочини, і побачив таку картину: чим тяжчий злочин, чим більше в ньому нелюдськості, жорстокості, тупості, тим бідніші інтелектуальні, естетичні, моральні інтереси та потреби сім'ї. Крім того, у жодній сім'ї підлітків, які вчинили злочини та правопорушення, не було сімейної бібліотеки, хоча б маленької. У всіх 460 сім'ях він налічив 786 книжок (без шкільних підручників). Ніхто з тих, хто вчинив злочин чи правопорушення, не міг назвати жодного твору симфонічної, оперної чи камерної музики і т. д. [3,289]. Значить, у правовому вихованні, профілактиці правопорушень неповнолітніх особливе місце видатний педагог відводив загальному рівню культури сім'ї, її виховній атмосфері.

Одним із аспектів змісту правовиховної роботи є формування в учнів поваги до людини як вищої цінності, щоб з дитинства людина вважали себе товаришем, другом, братом іншої людини. Таке почуття стане могутнім профілактичним засобом щодо вчинення правопорушень проти людини. Саме тому у виховній роботі з підлітками В.Сухомлинський прищеплював насамперед повагу до людини як найвищої цінності, адже він був переконаний, що все починається з гуманності в нашому житті [4,с.292].

У зв'язку з цим, надзвичайно важливим для виховання в цілому, і правового зокрема, є виділення В.Сухомлинським основних напрямів формування гуманності [4,292-293,422]:

1. Необхідно прагнути, щоб відносини дитини з іншими людьми будувалися на почутті обов'язку та відповідальності.
2. Творення й збереження краси в усіх її багатогранних проявах, а особливо в людських взаєминах.
3. Громадянська діяльність дитини в колективі: громадянський обов'язок, відповідальність.
4. Розвиток співчуття, жалості, прагнення допомогти людині.
5. Розвиток високої інтелектуальної культури за допомогою пізнання світу, минулого й сучасного людства, душі свого народу, цінності мистецтва, книги.
6. Самовиховання підлітка (особливо післяшкільне самовиховання).

Реалізація вказаних принципів повинна починатися змалку, особливо у шкільному віці, адже саме через школу проходить усе підростаюче покоління. Знання, які дає *школа*, відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні морального обличчя особистості. Видатний педагог наголошував, що в системі загальної освіти недооцінюються знання, безпосередньо пов'язані з душею людини, з формуванням її переконань: «Про багато важливих і необхідних речей наші вихованці дізнаються в школі. Але як мало вони знають про людину, як слабо розкриваються для самопізнання та самовиховання гуманітарні знання з таких предметів, як література, історія» [6,533].

Надзвичайно цінною для правового виховання є думка В.Сухомлинського про зв'язок правопорушень не лише з духовною, а й з моральною культурою людини. Його непокоїло те, що неповнолітні вбивці жили в звичайних, нібито зовсім благополучних сім'ях. Він багато думав перш ніж зробити висновок, що «корені їх падіння в моральній невихованості, у крайній примітивності потреб, бажань, прагнень, інтересів. Той, хто грабує, вбиває, прекрасно знає, що це погано, що суспільна мораль та закони зневажають та суворо карають злочинців» [6,533].

Видатний педагог дав цінну пораду для своїх нащадків, застерігаючи, що бездоганне та цілковите виконання законів, правових норм нашого суспільства ще не є проявом свідомості особистості, адже норми права в багатьох випадках відстають від норм моралі [7,36]. Значить, суспільне виховання має йти вперед, керуватися насамперед правилами суспільної моралі – цими поки що неписаними законами майбутнього суспільства.

Таким чином, аналіз педагогічних праць Василя Сухомлинського свідчить, що переконливо, аргументовано через усю його педагогічну спадщину проходить питання правового виховання молоді. Тому саме сьогодні, враховуючи недостатню теоретичну розробленість проблем правовиховної роботи з учнівською молоддю, слабку практичну діяльність педагогічних колективів загальноосвітніх шкіл в цьому напрямку, запропоновані В.Сухомлинським методичні рекомендації можуть стати в пригоді вчителям у покращенні

правового виховання підростаючого покоління, покоління, від якого залежатиме майбутнє нашої держави – України.

Література

1. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 55-140.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 403-640.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 149-418.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 283-656.
5. Сухомлинський В.О. Павлинська середня школа // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – С.31-392.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи// Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – С. 394-628.
7. Сухомлинський В.О. Комуністична ідейність – основа морального виховання // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С. 36-37.

Ю.І.Чирва

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1917-1932 РР.)

В статье рассматриваются проблемы формирования национальной системы подготовки учительских кадров в УССР в 1917 - 1932 гг.

In the article the problems of forming of the national system of the teaching personnel training in USRR in 1917-1932 are considered.

Прагнення сучасних освітян якнайшвидше здолати відстань, яка існує між бажаним і реальним, та подолати

чисельні труднощі в реформуванні школи, аж ніяк не означає, що весь попередній досвід шкільного будівництва повинен бути приреченим до забуття. Повною мірою це стосується того часу, коли керівництво радянської України отримало шанс створити власну, незалежну від російського центру освітянську систему. Мова йде про період 1917-1932 рр., тобто час, коли система освіти в СРСР ще не була уніфікована і кожна радянська республіка мала можливість самостійно визначати перспективи розвитку національної школи. Своєрідною, доволі відмінною від радянської Росії, була і система підготовки майбутніх педагогів.

Проблеми розвитку народної освіти УРСР у зазначений період активно досліджувалися такими істориками школи, як С.Гутянський, І.Золотоверхий, М.Гриценко, Ф.Паначин, Г.Шевчук. Проте для всіх названих авторів була характерною доволі негативна оцінка діяльності українського Наркомосу в розвитку системи підготовки вчительських кадрів республіки. Така позиція дослідників, на наш погляд, пояснюється чисто ідеологічними міркуваннями, адже відомо, що В.Ленін свого часу різко засудив плани народного комісара освіти УРСР Г.Гринька щодо запровадження принципів ранньої професіоналізації навчання. Лише після набуття Україною незалежності та важкого подолання інерції мислення «по Леніну» стали з'являтися перші неупереджені дослідження з історії української школи. Проте ще й досі науковці дуже обережні в пошуках позитиву в діяльності Наркомосу, в його прагненні визначити власні шляхи розбудови педагогічної освіти. Подолати це можна лише за умов ретельного аналізу історичних особливостей, у яких відбувався розвиток української культури того часу.

Події кінця 1917 – початку 1918 років, що привели до встановлення влади рад принаймні на частині території України, докорінно змінили місце та роль освіти в системі суспільних відносин. Дожовтнева школа з притаманними їй можливостями забезпечувати освітні потреби лише мізерної долі населення не могла за своєю функціональністю задовольнити український радянський уряд. Плани тодішнього керівництва в галузі культурного будівництва передбачали максимальне охоплення навчанням усіх бажаючих. Пізніше це знайде своє відображення

і в програмі РКП(б) 1919р. Перспективи запровадження в Україні загального обов'язкового навчання поставили Народний Комісаріат Освіти (НКО) республіки перед необхідністю вирішення цілої низки проблем. Чи не найголовнішою серед них було забезпечення шкіл кваліфікованими педагогічними кадрами. У 1915р. на українських землях існувало 19 340 шкіл, у яких навчався 1 663 901 учень [7,9]. Незважаючи на виключно важкі умови періоду громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції, мережа шкіл залишилася на попередньому рівні, натомість кількість школярів зросла приблизно на 300 тисяч чоловік. Саме ця обставина змусила уряд радянської України не зволікати з практичним розв'язанням проблем забезпечення навчальних закладів учителями. Особливо гостро стояло питання підготовки кадрів для початкової школи, адже з 20 тисяч шкіл, що існували в республіці на 1 січня 1919р., лише 1074 належали до середніх, решта – були початковими [5,31].

Проблема, що постала перед українським Наркомосом, ускладнювалась відверто негативним ставленням більшості вчителів до жовтневого перевороту. Маючи на увазі саме перші роки радянського будівництва, О.Мізерницький писав: «У цю добу ми не зустрічасмо вчителів ані в лавах Червоної армії, ані, тим більше, в лавах комуністичної партії» [6,16].

У дожовтневий час вчителів початкової школи готували вчительські семінарії, педагогічні класи жіночих гімназій, трикласні церковновчительські школи. Така спадщина не могла задовольнити керівництво НКО УСРР. По-перше, існуюча мережа педагогічних закладів була не здатна підготувати необхідну кількість спеціалістів. По-друге, викладацький склад педшкіл того часу відверто бойкотував будь-які заходи радянського керівництва в галузі освіти. За таких умов створювати систему педагогічної освіти в Україні доводилося, по суті, на порожньому місці. Перші заходи Наркомосу у зазначеному напрямку не визначалися послідовністю. Хоча ще 21 травня 1919 р. при підвідділі підготовки вчителів була створена комісія для реформи педагогічних навчальних закладів у складі О.Музиченка і К.Щербини, її роботу було припинено через денікінську навалу. Щоправда, на той час в республіці вже існувала мережа короткострокових вчительських курсів. Але їх

поява була результатом, зазвичай, місцевої творчості. «Нові навчальні заклади, - зазначав І.Золотоверхий, - виникали переважно з ініціативи місцевих Рад, часом без належного врахування матеріальних можливостей, наявності кадрів викладачів та інших необхідних умов» [3, 239]. Навряд чи кращою була ситуація і з підготовкою слухачів вчительських семінарів. Не дивно, що голова Головпрофосу Я.Ряппо, маючи на увазі розвиток в Україні профосвіти, підкреслював: «За два роки революції тут нічогосінько не змінилося. Не було ні системи, ні перспектив» [10, 13].

Остаточна система педагогічної освіти була затверджена на II Всеукраїнській нараді з питань народної освіти в серпні 1920 р. Згідно до її рішень всі педагогічні навчальні заклади України поділялися на два типи – Інститути Народної Освіти (ІНО) та вищі трирічні педагогічні курси. Перші створювалися на базі ліквідованих у республіці університетів і готували вчителів для другого концентру семирічки, профшкіл, технікумів, пізніше – і робітфаків. Основа другого типу педшкіл була більш строкатою. Це – колишні вчительські семінарії, нещодавно створені педтехнікуми, деякі з короткотермінових педкурсів. Вони готували вчителів для початкової школи. З часом кількість таких навчальних закладів почала зменшуватися, Якщо у 1921 р. в Україні нараховувалося 128 трирічних педагогічних курсів, то в 1925 р. їх вже було лише 60 [4,162]. Головною причиною такого скорочення була відсутність необхідних коштів на їх утримання. І все ж, незважаючи на труднощі розвитку, система педагогічної освіти в УСРР дозволяла хоча б розпочати ліквідацію дефіциту вчительських кадрів у республіці.

27 вересня 1920 р. комісія НКО РСФРР, заслухавши доповідь Г.Гринька про стан підготовки вчительських кадрів в Україні, схвалила український досвід і рекомендувала його до поширення.

Загальне управління навчальними закладами педосвіти в УРСР здійснював діючий при НКО Головпрофос, який з моменту його створення очолював заступник наркома Я.Ряппо. Принциповою, на погляд останнього, була теза, згідно якої кожен вчитель мусить мати лише вищу освіту. «В галузі

педагогічної освіти, - писав Я.Ряппо, - українська система рiшуче дотримує того погляду, що квалiфiкацiя педагога є вища квалiфiкацiя. Тому не може бути й мови про середню педагогiчну профшколу, бо така школа неминуче перетворилася б на загальноосвiтню пiдготовчу школу до вузiв, цeбто втратила характер профшколи» [10,41].

На жаль, потенцiйнi можливостi педагогiчних закладiв забезпечити школи необхідною кiлькiстю вчителiв суттєво обмежувала полiтика пролетаризацiї вузiв, яка неухильно i досить активно проводилася урядом УРСР. В iсторико-педагогiчнiй лiтературi довгий час панувала концепцiя оцiнки феномену пролетаризацiї школи як явища однозначно прогресивного, демократичного за своїм характером. На наш погляд, не може вважатися демократiєю реалiзацiя прав лише однiєю частиною суспiльства за рахунок обмеження прав його iншої частини. Адже основним засобом здiйснення пролетаризацiї вищої педагогiчної школи того часу було створення такої системи комплектацiї вузiв, коли до них потрапляли лише «соцiально цiннi та академiчно здатнi». Та й регулярне проведення так званих «соцiальних чисток» серед студентiв i викладачiв не могло сприяти стабiлiзацiї в роботi навчальних закладiв.

Наприкiнцi 1920-х рр. скорочення чисельностi студентiв педвузiв набуло таких темпiв, що НКО УСРР на першу п'ятирiчку запланував випуск лише 75% студентського складу. В умовах, коли партiя урочисто оголосила початок здiйснення в республiцi переходу до загальної обов'язкової початкової освiти, це ще бiльше загострило проблему забезпечення шкіл України вчителями. У 1928 р. НКО України навiть був змушений прийняти рiшення про направлення до шкіл студентiв педтехнiкумiв, якi перейшли на третiй курс, давши їм можливiсть закінчити навчання заочно. Не менш вiдчутного удару педагогiчним навчальним закладам завдало рiшення про збiльшення їх функцiонального навантаження. Так, для того, щоб забезпечити школи кадрами вчителiв, органи народної освiти в рядi округiв (Київський, Днiпропетровський, Полтавський, Прилуцький, Криворiзький) органiзували у 1928/1929 навч. роцi при педтехнiкумах спецiальнi курси з

підготовки вчителів строком від 4 до 6 місяців. Працювали також курси із терміном навчання в 1-1,5 місяця. Практика запобігання до надзвичайних заходів з боку керівників НКО пояснюється тим, що для виконання плану загальної початкової освіти в 1925-1930 рр. треба було додатково підготувати 46 тисяч вчителів. Педагогічні технікуми та ІНО могли забезпечити лише 15 тисяч, отже не вистачало 31 тис. чол. Більше того, в той час, коли педтехнікуми могли задовольнити лише 45,6% необхідної кількості спеціалістів, НКО УСРР приймає рішення «визнати мережу вищих шкіл загальною стабільною на найближче п'ятиріччя» [2,141]. За таких умов педагогічним технікумам доводилося працювати з максимальним навантаженням.

Весь навчально-виховний процес був підпорядкований якнайшвидшому випуску спеціалістів. Навчальний рік тривав 11 місяців, тривалість лекцій була збільшена з 40 до 60 хвилин [5,115]. У листопаді 1929 р. було значно скорочено тривалість літніх і зимових канікул, розпочато облік відвідування лекцій, скасовано умовне переведення на наступний курс. Студенти вивчали педагогіку, дидактику, школознавство, методiku викладання, педологію. Обов'язковою була педагогічна практика. Випускники педтехнікумів після закінчення вузу протягом року працювали в школах, де удосконалювали свою майстерність під доглядом досвідчених вчителів і тільки після цього отримували диплом. Прагнення більшовицького керівництва зробити вчителя вагомою постаттю в процесі комуністичного виховання молоді привело до включення до навчальних планів вузів курсів основ марксизму та історії класової боротьби. Щодо самих навчальних планів, то спочатку педагогічні навчальні заклади України працювали за самостійно складеними їх варіантами. Перший стабільний навчально-виховний план для педвузів з'явився в республіці лише у 1921/1922 навчальному році.

Розпочата в 1923 р. політика українізації знайшла в галузі педагогічної освіти щире підтримку. Особливо успішно вона здійснювалася в педтехнікумах. З 60 педтехнікумів України в середині 1920-х рр. в 50 викладання вже велося українською мовою [8,55]. Одночасно не були забуті й

культурні потреби національних меншин республіки. Значна кількість відкритих в УРСР національних шкіл потребувала кваліфікованих вчителів. Їх в Україні готували 4 єврейських педтехнікуми, 4 – російських, 2 – німецьких і по 1 польському та болгарському [11,92]. На жаль, в умовах наростаючих в радянському суспільстві тоталітарних тенденцій подальші заходи НКО УРСР щодо українізації школи не знайшли підтримки у партійного керівництва.

Наприкінці 1920-х рр. з ініціативи ЦК ВКП(б) в СРСР було розпочато кардинальну реформу народної освіти. Повною мірою це торкнулося і системи підготовки вчителів. Головним змістом реформи педагогічної освіти, яка здійснювалася протягом 1929-1932 рр. була реалізація планів сталінського керівництва щодо створення уніфікованої в межах всієї країни системи народної освіти. Адже це був час, коли «найпопулярнішими й найширше вживаними офіційною пропагандою стають слова «єдиний», «єдина»; єдина (по суті унітарна) держава, єдиний план, єдина система освіти, єдиний творчий метод, єдині літературно-художні спілки тощо» [1,238]. Остаточно система підготовки вчителів в Україні втратила свої національні особливості у 1932 р., коли побачила світ постанова РНК УРСР «Про навчальні програми і режим у вищій школі та технікумах».

Довгий час в історичній літературі пануючою була думка про те, що існування в республіці незалежної від союзного керівництва системи педагогічної освіти було результатом «розкольницьких дій» українських націоналістів. «Деяка частина НКО-ських діячів, - писав Г.Шевчук, - була націоналістично настроєна і робила все для того, щоб створити на Україні особливу систему народної освіти, відмінну від системи освіти в Російській радянській республіці» [12,245]. Такі ствердження при неупередженому розгляді уявляються нам абсолютно безпідставними. Український Наркомос в процесі шкільного будівництва був доволі прагматичним, враховував економічний потенціал республіки і не в якому разі не вважав освітню систему УСРР універсальною, тим більше ідеальною. Один з творців української системи освіти Я.Ряппо, виступаючи на III нараді наркомів освіти союзних республік у грудні 1923 р.,

підкреслював: «Якби наші типи профосвіти нав'язати Вологодській губернії це було б, звичайно, невірно» [9,76].

Таким чином, створення власної системи підготовки педагогічних кадрів в УРСР було результатом прагнення максимально врахувати як потреби школи в спеціалістах, так і економічні можливості республіки. Зазначений підхід виявився абсолютно виправданим, про що свідчать успіхи вітчизняних освітян того часу у здійсненні культурної революції.

Література

1. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991.
2. Загальне навчання в УСРР. – Х., 1928.
3. Золотоверхий І. Д. Становлення української радянської культури (1917-1920 рр.). – К., 1961.
4. Зотин М. Третья Всеукраинская конференция по педагогическому образованию // Путь просвещения.- 1924.- №10.- С. 150-168.
5. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985). – К., 1992.
6. Мізерницький О. На шляхах до радянзації українського вчителства // Шлях освіти.- 1927.- №9-10.- С. 14-22.
7. Народна освіта на Україні на 15 грудня 1927 р. Попередні підсумки шкільного перепису. – Х.- 1928.
8. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в СССР. – М., 1975.
9. Протоколы совещаний наркомов просвещения союзных и автономных республик. – М., 1985.
10. Ряппо Я.П. Народна освіта на Україні за 10 років революції. – Х., 1927.
11. Стан педагогічної освіти на Україні // Шлях освіти.-1928.- №5 - 6. - С.90-98.
12. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні в 1921-1925 рр. – К., 1963.

**ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ШЛЯХІВ ВИХОВАННЯ
МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В
КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-
ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ ВІТЧИЗНЯНИХ
МИСЛИТЕЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОРІЧЧЯ**

В статтє рассматриваются базовые принципы воспитания нравственной личности путем использования философско-педагогического опыта украинских мыслителей второй половины ХVІІІ столетия.

In clause the base principles of education of the moral person are considered by use of pedagogical experience Ukrainian scientists second half ХVІІІ of century.

Постанова проблеми. На початку ХХІ сторіччя ми стаємо свідками найбільш глобальних перетворень майже в усіх галузях суспільного життя. Такі радикальні зміни продиктовані переходом людства від техногенної до антропогенної цивілізації. Як вважає Б.С.Гершунський, цей перехід зумовила гостра системна криза, що спіткала три важливіші сфери духовного життя суспільства: науку, релігію і освітньо-виховну його галузь [2,495]. До цієї кризи людство прямувало сотні років, починаючи з епохи Відродження, коли швидкими темпами починає розвиватися егоцентрична модель світосприйняття.

Техногенні тенденції, що проявилися пізніше, дозволили здійснити науково-технічну революцію, дійсно якісно покращити матеріальний рівень життя, зробивши його набагато безпечнішим і комфортним, але водночас призвели до трагічної втрати людиною духовних орієнтирів. Поставивши на перше місце техніку, зробивши головний акцент на формування і розвиток інженерного мислення та егоцентричного світогляду, людина втратила свої духовні коріння, і, як наслідок – саму себе.

Саме тому на сучасному етапі розвитку українського суспільства таке актуальне значення набувають процеси демократизації суспільства і гуманізації суспільних відносин.

Головною дійовою особою цих перетворень виступає людина, а проблема виховання моральної особистості, спроможної приймати активну участь у суспільному житті, виступає пріоритетним напрямком у сучасних педагогічних дослідженнях (Р.А.Беланова, Л.В.Кондрашова, І.В.Мартинюк, Н.М.Вознюк, А.М.Бойко, П.Р.Ігнатенко, Ю.Д.Руденко).

При цьому ми вважаємо, що розробка цієї проблеми неможлива без використання філософсько-педагогічного досвіду минулих часів. На думку Дж.Д'юї, „будь-який поступ у напрямку нових ідей і їх запровадження так чи інакше викликає повернення до ідей та практики минулого...” [3,19]. Саме вивчення такого досвіду допоможе нам виявити загальні тенденції, властиві даній проблемі, а також безперечний зв'язок і спадкоємність різних педагогічних теорій і концепцій для її подальшого вирішення. Період другої половини XVIII століття привернув нашу увагу тому, що саме в цей час відбувався активний пошук нових ідей у вирішенні проблеми виховання моральної особистості.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення філософсько-педагогічного досвіду українських мислителів другої половини XVIII сторіччя обґрунтувати основні принципи, необхідні для реалізації виховання моральної особистості на сучасному етапі розвитку суспільства.

Завдання статті:

- проаналізувати теоретичні основи реалізації ідеї виховання моральної особистості в творах українських мислителів другої половини XVIII століття;
- виявити домінуючі тенденції в розвитку даної ідеї та розглянути перспективи їх використання в сучасних умовах реформування українського суспільства.

Отримані результати. Досліджуваний нами період у розвитку вітчизняної філософсько-педагогічної думки був дуже продуктивним з точки зору висунутих ідей і обґрунтованих теорій. Можна говорити про розробку трьох загальних концепцій виховання моральної особистості.

Перша концепція ґрунтується на основах православ'я і тісно пов'язана саме з ідеологією православної церкви. Одним із провідних її теоретиків у XVIII столітті був професор Києво-

Могілянської академії Георгій Кониський. У своїх лекціях він проголошував, що кожна людина народжується для щасливого життя. Визнаючи активну природу людини, її здібність до творчої діяльності, Г.Кониський закликав до виховання на основі християнсько-православної моралі, пристосованої до потреб нового буржуазного суспільства. В основі його гуманізму лежить ідея розумної особистості, здатної самостійно вирішувати принципові питання свого існування.

Якість життя людини багато в чому залежить від розвитку розуму і волі, що справляють переважаючу дію на процес її формування [5,420]. І в обґрунтуванні змісту виховання моральної особистості він виходив із раціонального принципу корисності, продиктованого розумом. У свідомості людини, - стверджував Г.Кониський, - відбувається постійна боротьба мотивів; вона обирає ті з них, які найбільше підходять її світогляду, долаючи негативні схильності своєї душі. І в цьому полягає свобода на шляху до реалізації мети [5,38]. Так добром для людей, з точки зору Г.Кониського, виступає те, що служить їх благу і згідно з оцінкою розсудливої людини не приносить марних страждань. Тому в дітях необхідно виховувати, перш за все, гнучкість, помірність, стриманість, невиваглівість, милосердя [5,278].

Друга концепція виховання моральної особистості була висунута Яковом Козельським і базується на французькій філософсько-педагогічній думці XVIII століття, палким прихильником якої він був. Я.Козельський вважав суспільне середовище найважливішим чинником, що впливає на формування та розвиток людської особистості. Тому його філософсько-педагогічні погляди пройняті ідеєю соціальної рівності та тісно пов'язані з потребами суспільства, що потребує людей грамотних, освічених, морально вихованих.

Вважаючи, що моральні якості не є природженими, а набуваються в процесі виховання, український мислитель розглядав гуманізм, як найважливіший принцип виховання моральної особистості. Але гуманізм Я.Козельського був дуже далеким від релігійної ідеї людинолюбства і він взагалі заперечував релігійне віровчення як обґрунтування мети і змісту виховання моральності. Дослідник його творчості Ю.Я.Коган

зазначає, що, за Я.Козельським, любити того, хто негідний любові, значить скоювати аморальний з точки зору „істинного людинолюбства” вчинок; а платити добром за зло так само аморально, як і віддавати злом за добро [4,128].

У Я.Козельського таке заперечення релігії як духовно моральної основи людського існування, на нашу думку, призводило до втрати людиною своїх духовних орієнтирів і певною мірою суперечило етично-повчальному характеру його поглядів на процес виховання. Тому філософу доводилося шукати виховні ідеали зовні людської природи, в абстрактно-відносних проявах суспільного розвитку, і тут у нього виникали серйозні методологічні проблеми у вирішенні питань виховання моральної особистості.

Третя найбільш оригінальна концепція належить відомому українському філософу і педагогу Григорію Сковороді. Він розробляв своє етико-гуманістичне вчення з певною метою – навчити людей досягати у своєму житті щастя. Характерною ознакою щастя в розумінні мислителя є його органічний зв'язок із внутрішньою натурою людини, її внутрішнім світом. Сам Г.Сковорода пов'язував щастя з відчуттями подяки, дружби, любові, які виникають унаслідок спорідненості.

Філософсько-педагогічне вчення Г.Сковороди ґрунтується на оптимістичному переконанні в безумовно добрій природі кожної людини, де криються величезні творчі сили і можливості. Отже, завдання вихователя і полягає в розпізнаванні цих здібностей, в розвитку всього творчого потенціалу особистості. Український мислитель вважав, що через індивідуально неповторний зв'язок із Богом кожна людина відрізняється від інших своєю внутрішньою природою. Тому принцип “спорідненості”, або природовідповідності відіграє ключову роль у його поглядах.

Головною умовою реалізації щастя за Г.Сковородою виступає праця, яка повинна складати сенс людського життя. Не задовольняючись абстрактним характером трактування праці, а також недоцільною активністю особистості, він висунув оригінальну духовно-етичну концепцію „спорідненої праці”, поєднавши ідею “спорідненості” і трудову діяльність індивіда.

Саме ця “споріднена праця”, співвіднесена з природними здібностями і реальними можливостями людини, стає у Г.Сковороди провідною умовою реалізації щасливого життя.

На думку мислителя якість життя людини визначають три “споріднені” фактори: його характер, виховання і праця. “Споріднене” виховання, за Г.Сковородою, створює для дитини необхідні умови максимального розкриття природного потенціалу, формує та розвиває, головним чином, духовно-етичні риси характеру і якості особистості, серед яких на першому місці знаходиться любов. Як вважає Р.А.Беланова, у Г.Сковороди любов виступає універсальним духовним засобом поєднання людини з Богом і своєю “внутрішньою натурою” [1,74]. На моральному рівні любові відповідає вдячність і тому “споріднене” виховання дитини у сім’ї повинно починатися саме з цих духовно-етичних начал.

Незважаючи на суттєві відмінності трьох розроблених у XVIII сторіччі концепцій їх поєднує пріоритет у вихованні духовно-моральних рис характеру і якостей особистості. Власно інтелект, зовнішні манери поведінки, освіченість мають другорядне, допоміжне значення і саме ця специфіка складає головну особливість української педагогічної ментальності, яку ми повинні враховувати при розробці сучасної концепції виховання моральної особистості.

Вітчизняні мислителі XVIII сторіччя у своїх творах запропонували нам систему базових ідей для створення такої концепції. На їхню думку принципи спорідненості (природовідповідності), самопізнання, гуманності, народності мають позачасове, загальнолюдське значення і можуть бути застосовані для розробки та обґрунтування мети, задач, а також системи форм і методів виховання моральної особистості в сучасних умовах розвитку суспільства.

Висновки. На нашу думку, існуючі труднощі в розробці, обґрунтуванні, реалізації процесу виховання моральної особистості об’єктивно пов’язані з кризою сучасної української національної ідеї. Та національна ідея, що була висунута на початку 1990-х років, з її антикомунізмом і подоланням спадщини попереднього режиму, на даний момент не працює [6,7]. Усі спроби “помаранчевої” еліти створити нову

ідею на основі форсованої інтеграції у світове співтовариство уже зараз можна визнати передчасними. А саме національна ідея майже повністю визначає мету, завдання та зміст виховання моральної особистості. І якщо ця ідея чітко визначена і об'єктивно відповідає потребам нації, то ефективно працює і система виховання моральної особистості.

Для українського суспільства другої половини XVIII сторіччя такою національною ідеєю виступало православ'я, на базі якого в суспільстві розвивалися культура, менталітет, освіта і виховання. Тому пошуки саме такої ідеї виступають головною умовою створення ефективної системи виховання моральної особистості.

Література

1. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах. – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 216с.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. – М.: Совершенство, 1998. – 622с.
3. Джон Д'юї. Досвід і освіта. – Л.: Кальварія, 2003. – 84с.
4. Коган Ю.Я. Просветитель XVIII века Я.П. Козельский. – М.: АН СССР, 1958. – 188 с.
5. Кониський Георгій. Філософські твори: У 2 т. Т. 1. – К.: Наукова думка, 1990. – 494 с.
6. Кривчик Г.Г. Сучасна українська національна ідея в історичному вимірі. //Грані. – 2006. –№ 2. – С.7.

О.А.Пермяков, Н.І.Зеленкова, Л.В.Григоренко

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНКИ ЗНАНЬ УЧНІВ

В статье рассматриваются теоретические вопросы рейтинговой системы оценки знаний учащихся: разработка понятийного аппарата, основные принципы, функции, виды и формы, плюсы и минусы, присущие данной системе.

In article theoretical questions of rating system of an estimation of knowledge of pupils are examined: development of the conceptual device, main principles, functions, kinds and forms, plus and the minuses inherent given system.

Постановка проблеми. Відомо, що до 2000 року в